

Conceptvisie op het leergebied Cultuur en Maatschappij

Feedback op de conceptvisies op de leergebieden Nederlands, Kunst en Cultuur, Burgerschap (en Engels, Digitale Geletterdheid en Mens en Maatschappij) in het kader van *curriculum.nu*

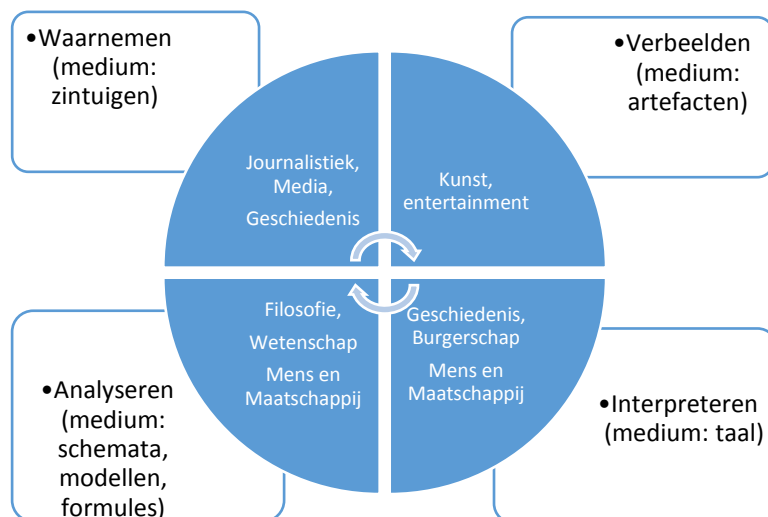
Barend van Heusden, Rijksuniversiteit Groningen, 20 april 2018

Taal is cultuur. Kunst is dat ook, net als burgerschap, wetenschap, politiek en religie, geschiedenis, filosofie en economie.

Wat de studie van cultuur zo interessant en relevant maakt, is dat we het hier over de natuur van de mens hebben. Cultuur is overall, mensen leven in en door cultuur. Cultuur is een complex proces waarbij mensen, individueel en samen, een veranderende werkelijkheid vanuit hun persoonlijke en collectieve geheugen steeds opnieuw vorm en betekenis geven. Naar mijn mening kan alleen inzicht in, en vertrouwdheid met de complexiteit van cultuur als proces leerlingen het houvast geven dat ze nodig hebben in een snel veranderende wereld.

De reflectie op cultuur zou eigenlijk het hart van het profiel CM moeten vormen. In het cultuuronderwijs leren leerlingen op cultuur te reflecteren door observatie, verbeelding, interpretatie/waardering, en analyse. Observeren en analyseren (links in onderstaand schema) zijn vormen van *accommodatie*, verbeelden en interpreteren (rechts in het schema) zijn vormen van *assimilatie*. Observeren en verbeelden (de bovenste helft in het schema) werken met *concrete*, interpretatie en analyse (de onderste helft) met *abstracte* vormen en betekenissen.

Daarmee beschikken we over een systematisch, samenhangend kader voor het (cultuur)onderwijs.

De leergebieden Nederlands, Moderne Vreemde Talen, Burgerschap, Kunst en Cultuur, Digitale Geletterdheid (deels) en Mens en Maatschappij (deels) vormen samen het leergebied Cultuur, dat in het profiel Cultuur en Maatschappij centraal zou moeten staan. Deze leergebieden hebben vanzelfsprekend heel veel raakvlakken, zoals blijkt uit de karakterisering door de ontwikkelteams.

We kunnen in het cultuuronderwijs grofweg vier domeinen onderscheiden:

- De observatie van cultuur (journalistiek, media; geschiedschrijving)
- De verbeelding van cultuur (kunst, entertainment)
- De interpretatie / waardering van cultuur (geschiedenis; erfgoed; burgerschap (ethiek); religie; filosofie)
- De analyse van cultuur (filosofie; psychologie; sociologie; antropologie; economie; geografie)

De hierboven genoemde leergebieden zouden eigenlijk in hun onderlinge samenhang beschreven, ontwikkeld en onderwezen kunnen (en moeten?) worden. Samen vormen zij het profiel Cultuur en Maatschappij.

De *vaardigheden* die leerlingen in het cultuuronderwijs opdoen zijn dezelfde vaardigheden die ze zich ook in andere leergebieden eigen (moeten) maken: waarnemen/observeren; verbeelden (creatief denken); interpreteren (talig denken en communiceren) en analyseren (verwerven van kennis en inzicht).

Nederlands

Taal is een vorm van cultuur. Het is een *medium*, een vorm van (cognitief) gereedschap dat we gebruiken om de werkelijkheid – die zich aan ons altijd voordoet als anders dan we ons herinnerden –, betekenis te geven en te waarderen (dat is onlosmakelijk met elkaar verbonden), en met elkaar over die betekenissen van gedachten te wisselen.

Leerlingen zouden enerzijds inzicht moeten krijgen in betekenis (interpretatie/waardering) als vorm van cultuur en in taal als het medium dat betekenis mogelijk maakt (*kennis*), en anderzijds moeten leren interpreteren, en taal te hanteren in verschillende omstandigheden, en met verschillende doelen (*vaardigheden*). Inzicht in betekenis als aspect van cultuur en vaardig zijn met taal maakt ze weerbaar en vergroot hun kansen.

Kennis

Taal is slechts één van de media of dragers (gereedschappen) van cultuur. Andere media zijn het lichaam, voorwerpen, grafische symbolen. Leerlingen zouden moeten leren hoe de verschillende dragers zich ten opzichte van elkaar verhouden (samenhang). Wat is wanneer en waarvoor het meest geschikt, en waarom? Wanneer kun je beter taal gebruiken, wanneer andere dragers? Taal is uitermate geschikt voor het geven van betekenis, maar het kan ook worden gebruikt om te beschrijven, te verbeelden (literatuur), te analyseren. Hoe beïnvloeden die verschillende functies de vorm van de taal? (Hoe) kun je de verschillende functies combineren, bijvoorbeeld in reclame, in politiek, of in wetenschap?

Talen zijn nooit neutraal. Iedere taal ordent en waardeert de werkelijkheid op een bepaalde manier. Dat geldt ook voor het Nederlands (is er één Nederlands?). Een taal vormt een gemeenschap, en omgekeerd. Je kunt als individu een taal niet veranderen, maar je kunt in en met een bestaande taal wel nieuwe vormen maken (beeldspraak, verhalen, teksten). Je kunt taal (en talen) op nieuwe manieren combineren om je ervaring, ideeën en gevoelens uit te drukken. Dat geeft een zekere vrijheid, en macht.

Talen hebben een structuur. Die structuur is dienend ten opzichte van de functie(s) van taal. Inzicht in de structuur van taal (bijvoorbeeld het verschil tussen naam- en werkwoorden; verschillende

tijdsvormen; enz.) als cognitief proces zou versterkend moeten zijn ten opzichte van het inzicht in de werking, de functies van taal.

Vaardigheden

Leerlingen leren de werkelijkheid met taal betekenis te geven door dit veel te doen – zowel receptief als productief, mondeling en schriftelijk, in verschillende, zowel herkenbare als minder herkenbare situaties. Het gaat bij het oefenen van de vaardigheden uiteindelijk niet om de taal, maar om wat je ermee kunt in het leven. De motivatie voor het leren hanteren van taal moet voortkomen uit de ervaring dat de beheersing van de taal je in staat stelt deel te nemen aan het collectieve proces van betekenisgeving dat cultuur is.

Kunst en cultuur

Kunst en entertainment zijn vormen van cultuur. Met kunst en entertainment *verbeelden* mensen (aspecten van) het leven – in dans, muziek, sculptuur, drama, literatuur en visuele vormen (teken- en schilderkunst, fotografie en film, digitaal). Kunst en entertainment leveren een belangrijke bijdrage aan zelfbewustzijn en identiteit. De geschiedenis van kunst en entertainment is de geschiedenis van de verbeelding van de menselijke ervaring.

Kennis

Kunstonderwijs geeft leerlingen inzicht in de verbeelding als dimensie van cultuur – ze leren dat alles wat gemaakt is, de vrucht is van verbeelding en dat verbeelding ‘recyclen’ is: het nieuwe is altijd een (nieuwe) combinatie van bestaande elementen. In kunst en entertainment dient de verbeelding de reflectie op het leven. Dat heeft gevolgen voor de gekozen vormen. Om de voortdurende verandering die eigen is aan de ervaring in een specifieke historische, sociaal-maatschappelijke context herkenbaar te maken kiezen kunstenaars soms voor afwijkende, ‘vreemde’ en vervreemdende vormen. Inzicht in de functie van kunst en entertainment is bepalend voor de houding van leerlingen (mensen) ten opzichte van de kunsten.

Vaardigheden

Verbeelding is niet voorbehouden aan de kunsten. Het vermogen om te verbeelden (om dingen te bedenken en te maken) zou ook in andere leergebieden gekoesterd moeten worden (techniek en mode; voeding en zorg; wetenschap).

In het leergebied Kunst en cultuur leren leerlingen via de verbeelding op cultuur te reflecteren, productief, door kunst en entertainment te (leren) maken en receptief, door kunst en entertainment mee te maken, liefst in veel verschillende vormen en media (zie het nieuwe eindexamenprogramma CKV). Uiteindelijk gaat het hier niet om de kunst, maar om wat je met kunst kunt: vorm en betekenis geven aan het leven – je eigen leven en/of dat van anderen. Leren omgaan met de verbeelding kan bijdragen aan het vermogen om te gaan met verandering, daar minder of niet bang voor te zijn en er creatief op te kunnen reageren. Ook dat geeft houvast.

Hier ligt een grote verantwoordelijkheid voor het cultuuronderwijs, en voor het kunstonderwijs in het bijzonder.

Burgerschap

Burgerschap hangt samen met een specifieke democratische vorm van cultuur die in Europa is ontwikkeld, die ook buiten Europa wel wordt aangehangen, maar die zeker niet onomstreden is. Burgerschap is gebaseerd op een mensbeeld en een maatschappijvisie die voortkomen uit de Verlichting: iedere mens wordt beschouwd als een zelfstandig denkend en oordelend individu, en de maatschappij als een (publieke) ruimte waarin deze individuen, alleen of in groepen, met elkaar samenleven op basis van gelijkwaardigheid. Dat houdt in dat de vrijheid om van mening te verschillen gegarandeerd is (de gemeenschap neemt de bescherming van alle individuen op zich— ongeacht hun afkomst, geslacht, ras, enz.) en dat besluitvorming het resultaat is van dialoog en een streven naar consensus.

Kennis

Onderwijs in burgerschap geeft leerlingen inzicht in de onderliggende opvattingen en waarden van de burgerlijke samenleving (de rechtsstaat). Het plaatst deze vorm van samenleven in een breder perspectief door het te vergelijken met andere staats- en maatschappijvormen. Op deze manier draagt het bij aan integratie en cohesie. Een interessant dwarsverband met het leergebied taal biedt de vraag wat de rol van taal is in een democratische samenleving: het debat over verschillende opvattingen veronderstelt namelijk wel een gemeenschappelijke taal waarin de verschillende individuen en groepen met elkaar kunnen overleggen. Een dwarsverband met digitale geletterdheid biedt de vraag naar de invloed van digitale media op de rechtsstaat in termen van participatie en beïnvloeding. Meer in het algemeen zou in het cultuuronderwijs de relatie tussen media (ruim opgevat als dragers van cultuur) en cultuur een terugkerend thema moeten zijn.

Vaardigheden

Deelnemen aan deze samenleving veronderstelt enerzijds inzicht in het mens- en maatschappijbeeld dat eraan ten grondslag ligt (mensen zijn als denkende individuen gelijkwaardig; de gemeenschap / staat garandeert de vrijheid om je gedachten te uiten) en anderzijds een aantal rechten en verantwoordelijkheden: tegenover het recht op vrijheid staat de plicht die vrijheid van anderen te waarborgen en te beschermen, en bij te dragen aan een proces van besluitvorming dat gebaseerd is op een afweging van argumenten (het denken!) en niet op bijvoorbeeld machtsuitoefening, of bedrog. Leerlingen leren hun gedachten mondeling en schriftelijk onder woorden te brengen (dwarsverband met taal), te luisteren, te denken en te argumenteren (dwarsverband met filosofie), te overtuigen en zich te laten overtuigen. Ze leren zich neer te leggen bij een besluit waar ze het niet mee eens zijn en ze leren dat als hun voorkeur de overhand heeft ze oog moeten hebben voor degenen die een andere mening toegedaan blijven. Ze leren dat ze verantwoordelijk zijn voor een bijdrage kunnen leveren aan de samenleving, dat ze niet altijd hun zin krijgen, en dat de discussie gevoerd hoort te worden op basis van argumenten.